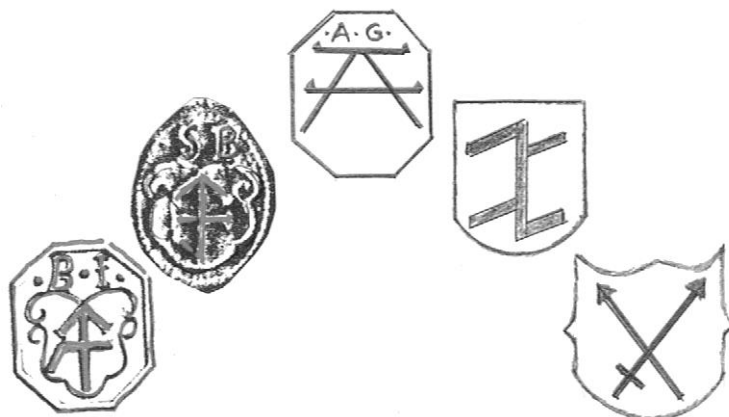
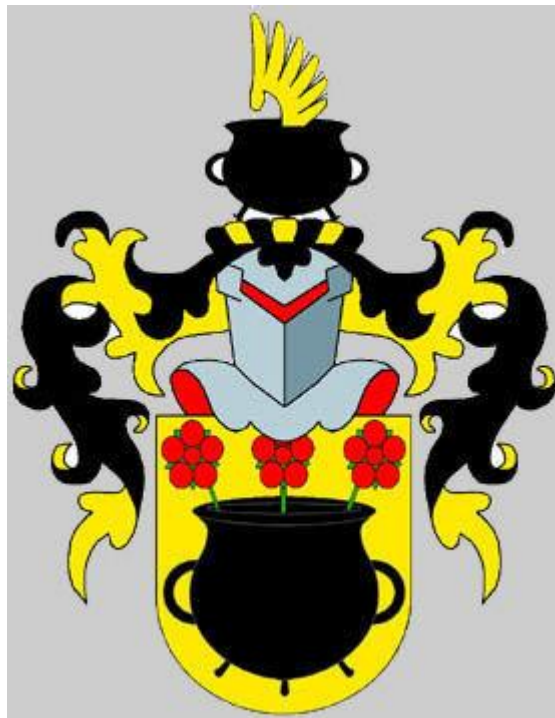

CLARA JOHANSDOTTER GRAPES

ANFÖRVANTER

1500-1600

Per-Olof Snell

CLARA JOHANDOTTER GRAPES ANFÖRVANTER

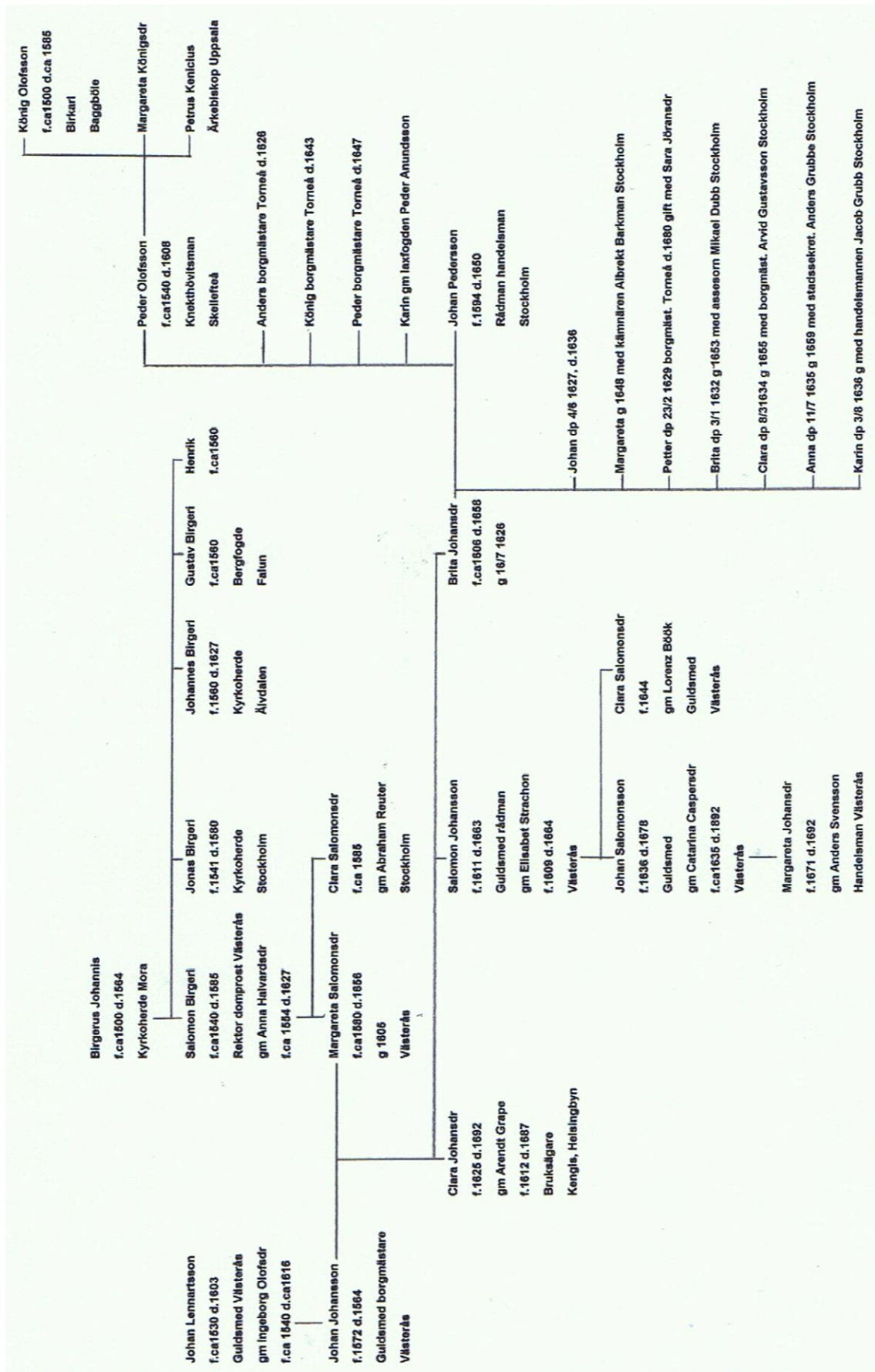
1500-1600

Den gamla norrlandssläkten Grapes tyska rötter, och den svenska förgreningen från stamfadern Arendt Grape, har ingående beskrivits i Ernst Grapes arbete *Den Gamla Släkten Grape*. Stammedern Clara Johansdotter Grapes släktkrets har dock fått en styvmoderlig och delvis felaktig beskrivning som i genealogiska scheman på Internet förvanskats ytterligare. Det har därför känts angeläget att dokumentera Clara Johansdotters, och hennes syskons, anförvanter utgående från ett bredare källmaterial.

Den 8 augusti 1641 gifte sig Johan Guldsmeds dotter Clara med Arendt Grape i Västerås domkyrka. Arendt, som var född i Lübeck den 21 september 1612, hade 1629 kommit i tjänst hos råd- och handelsmannen Johan Pedersson i Stockholm som var gift med Claras syster Brita. Tillsammans med sina bröder, som var borgmästare i Torneå och arrendatorer av Torne och Kemi lappmarker, avsatte Johan Pedersson stora mängder av järn, fisk, skinn och hudar på den tyska marknaden. Arendts ursprung i en skeppar- och borgarfamilj i Lübeck torde ha kommit väl till pass i handelshuset där förutom honom också Lübeckarna Petter och Casper Eichman fanns, varav den senare på 1650-talet blev borgare i Torneå. Även Arendts bror Hans fanns på 1650-talet i Stockholm innan han 1662 fick burskap som borgare i Torneå där han avled 1665 och bouppteckning efter honom gjordes den 12 februari 1666.

Arendt Grape fick 1639 burskap som borgare i Stockholm där han var grosshandlare och tidigt drev handel på Torneå och Tyskland. Efter giftermålet med Clara bodde familjen i Johan Pederssons hus i Brunnsgränden. Grannfastigheten innehades av Haparandabon Lars Abrahamsson som även han blivit grosshandlare 1639 och drev handel på Norr- och Österbotten. Sedan Lars omkommit när hans krejare led skeppsbrott hösten 1643 på sin återresa från Torneå blev Arendt, tillsammans med bryggaren Lars Jacobsson och kryddkrämaren Heinrich Eckhof, förmyndare för Lars Abrahamssons omyndiga barn och åtog sig att fortsatt driva den process mot rådmannen Mickel Abrahamsson som Lars Abrahamsson med Lars Wivallius initierat. Den 16 mars 1646 anhöll Arendt Grape vid rådhusrätten i Stockholm att få teckna ett fyraårigt hyreskontrakt på Lars Abrahamssons fastighet. Lars änka hyrde dock ut delar av huset till Jochum Willeman. Förbindelserna med Grape försämrades och Abraham Abrahamsson från Torneå krävde inför rådhusrätten våren 1648 att förmyndarskapet för hans brorsbarn skulle övertas av Lars Wivallius ensam. I samma veva flyttade Arendt Grape från Brunnsgränden och efterträddes av grosshandlaren David Wolcker.

Genom sina kontakter med borgmästaren Per Pedersson i Torneå, som 1644 engagerat sig i järnmalmfyndigheten i Junosuando, tog Arendt det vågade beslutet hösten 1646 att överta bergdriftsrättigheterna. Drottning Christina stadfäste privilegierna för honom i december 1646 varefter uppbyggnaden av verksamheten startades genom uppförandet av en masugn efter *fransöskt maner* i Junosuando och en hammarsmedja vid Kengisforsen. Våren 1651 skriver Arendt att *min ena hammare gick i gott esse och flor och smidde gott stångjärn*. Året därpå finns hans familj i Kengis, men Arendt insåg snart att verksamheten var avsevärt mer kapitalkrävande än han räknat med. Hösten 1652 vände han sig därför till bröderna Jacob och Abraham Momma – Reenstierna – och förmådde dem att gå in som delägare i bruksrörelsen. Arendt Grapes fortsatta strävanden i Kengis, och genealogiska uppgifter om Arendt och Claras familj, har ingående beskrivits i Ernst Grapes arbete *Den Gamla Släkten Grape* och i kompletteringar gjorda av Sture Torikka 1987. I det följande begränsas därför framställningen till Clara Johansdotters syskon och närmaste släktkrets visad i figur 1.

Figur 1. Clara Johansdotter Grapes släktkrets.

Birgerus Johannis

Birgerus Johannis härstamning är osäker. I handskriften X32 i Uppsala universitetsbibliotek, utan känd proveniens, uppges han vara son till den förste lutherska kyrkoherden Johannes Andræ i Irsta. Sönerna Jonas, Johannes och Salomon upptas i släktschemat i handskriften. Genealogiska anteckningar av Johan Henric Gahn, samlade i handskriften X29, uppger att Birgerus far är Hans Salomonsson, hövitsman för en fänika landsknektar, och att modern är Brita Birgersdotter i Grisslehamn. Där ges också en sagoliknande berättelse att kung Gustav skänkt Birgerus en gård i Västerås och drottningens fagraste hovfröken Catarina till hustru med vilken han fick 30 barn mest trillingar och tvillingar. Birgerus skall först ha varit präst eller munk på Väddö och därefter kaplan i Västerås innan han blev kyrkoherde i Dingtuna. Gahns uppgifter om sönerna Salomon, Jonas, Johannes, Andreas, Gustaf och Henrik synes vara korrekta medan uppgifterna om Birgerus härstamning och hustru hänför sig till en tid med ett mycket begränsat källmaterial varföre de inte återfunnits och därför kan ifrågasättas.

Om Johannes Andræ vore fadern, eller möjligtvis styvfadern, synes han vara identisk med Herr Jöns som tidigt verkat i Irsta. Den 4 maj 1510 rapporterade fogden på Västerås slott till riksföreståndaren Herr Svante att kyrkoherden i Irsta var död. Bönderna begärde därför att kyrkoherden i Västerås domkyrka - *Herr Jöns en god man* - som tidigare varit kyrkoherde i Irsta skulle insättas i tjänsten. Att Birgerus har anknytning till Irsta antyds vid laga ting den 4 februari 1602 i Siende och Gorunda härad. Päär Karlsson i Olsta i Irsta uppges 1598 ha börjat bruka och 1602 köpt två öre och sex penningars land i Olsta av Nils Larsson i Mora. Ett lika stort landområde köper han 1602 av vardera *Gustaf Börielsson* i Husby, *Johannes Börielsson* i Älvdalen, *Henrik Börielsson* samt *Salmund Birgeri barn Clara* och *Margareta Salmundsdottrar* för 48 daler. Markområdet motsvarade 2 mark 2 öre och 6 penningar torde ha tillhört Birgerus Johannis. Skälet till att inte fler av Birgerus barn omnämns kan bero på att de tidigare fått sin arvslott eller var döda och icke lämnat några arvingar.

Birgerus Johannis deltog som prost i Tuhundra härad då Västerås stifts präster i juli 1544 godkände arvföreningen. Av politiska skäl sattes han som kyrkoherde i Mora året därpå. Anledningen var att biskopen och fogden i Västerås i en gemensam skrivelse till kung Gustav föreslagit en politisk sanering i Dalarna, bland annat genom förflyttning av kyrkoherden där. Kungen godkände förflyttningen av Birgerus Johannis i ett brev den 19 mars 1545 där han skriver att *den handeln med Mora må gå för sig, så att herr Börje nu med det första dit opp draga må, när honom så lägligt är, på vilket Mora prästgäll vi honom vår kollation nu givit hava*. Birgerus blev kvar som prost i Mora fram till sin död 1564. Sönerna Salomon, Jonas, Johannes (Hans), Gustav och Henrik kända men även skolmästaren i Arboga som avlider 1598 kan ha ingått i brödraskaran. Möjligen var Salomons svågers, tullnären Folker Franssons, hustru dotter till Birgerus Johannis. Folker som den 22 april 1573 blev tullskrivare i Stockholm var son till domkyrkosysslomannen Frans Folchersson i Västerås vilkens änka Karin Olofsdotter köpte ett stenhus på Västerlånggatan i Stockholm av den tidigare guldsmeden i Stockholm Severin Jute som 1562-63 var slottsfogde i Västerås. Det var troligen i det huset Salomon Birgeri bodde under sin tid som pastor primarius i Stockholm.

Birgerus Johannis anknytning till Irsta indikeras av försäljningen av gården i Irsta som uppenbarligen tillhörde Birgerus sterbhus. Birgerus förfäder synes ha haft anknytning till Västerås och dekanatets bildande. Donationen av Decanegården till Salomon Birgeri, som kan vara den gård Gahn omnämner, motiveras med att den av hans släkt skänkts till domkyrkan. Gåvan kan möjligen sättas i samband med dekanatets bildande i tidigt 1400-tal och den förste dekanen, Laurentius Olai, som var son till Dalafogden Olof Tyrgilsson.

Salomon Birgeri

Salomon Birgeri, som växte upp i Mora, torde ha gått i katedralskolan i Västerås innan han förlade sina vidare studier till skilda tyska universitet. Den 17 november 1560 inskrevs han vid universitetet i Wittenberg vilket han synes ha lämnat 1563. Enligt ett brev skrivet från Wittenberg av Petrus Fecht - utformaren av Johan III:s liturgi - skulle *en from och lärd person, herr Birgers son i Mora, vilken länge studerat i Wittenberg, av Guds nåd och hjälp med en liten fiskarbåt ha återvänt till det Sundiska landet, dock med sin stora skada* för att det skepp på vilket han var hade kommit i sjörövarhänder under nordiska kriget. Det var troligen orsaken till att Salomon i november samma år skrevs in vid universitetet i Greifswald. Hur länge han blev kvar i Greifswald är oklart liksom var han avlade sin magisterexamen.

Salomon Birgeri var vid återkomsten till Sverige först rektor vid Trivialskolan i Tuna och utsågs den 18 december 1565 av Erik XIV att efterträda den i Wittenberg utbildade Mr Erasmus Nicolai som rektor - *Arosiensis scholae rector* - vid katedralskolan i Västerås. Det kungliga brevet skrivet i Konungsbro har följande lydelse: *Vi Erik den fjortonde med Guds nåde [...] gör veterligt, att vi hava tilltrott denne oss älsklige vår tro undersåte Herr Salomon Birgeri att regera och förestå Västerås skola och uppå det han desto troligare och flitigare skall instituera ungdomen uti föreskrivna skola, icke allenast uti de stycke som behöves till den rätta och sannskyldige Guds ords kunskap, utan också uti andra dygdesamma fria bokliga konster, därmed god politia uti det världsliga regementet kan bliva främjat och fordrat med, och så förskaffa att vi alltid några skickliga personer till vår och rikets tjänst enär behov är av samma skola bekomma måge.*

Som Kumlin skriver var det viktiga uppgifter i statens tjänst som tilldelades rektorn för stadens skola. Kraven på eleverna var stora och av dem synes ha krävts också andra talanger än att räkna och behärska svenska samt klassiska språk i ord och skrift. De skulle även sjunga och delta i skådespel som ofta skrevs av skolmästaren. Våren 1568 fick Salomon Birgeri en order från kungen själv att från skolan utta några elever som skulle öva *ad musicam* och vid kungens bröllop med Karin Månsdotter *figurera i bröllophögtiden.*

Text i brev från kung Johan antyder att han uppskattade Salomon: *Vi Johan den tredje etc. gör härmed veterligt att vi av synnerlig gunst och nåd, har unnat och efterlåtit som vi och nu med detta vårt öppna brev /: och till en behaglig tid :/ unnat efterlåtit oss älskelig vår tro undersåte herr Salomon Birgeri skolmästare i Västerås till hjälp och ärligt underhåll halvtredje pund läst spannmål, vilket han må uppbära av tionden som faller uti Romfartuna och Skultuna socknar. Vi har och gunsteligen efterlåtit, att han obehindrat må besitta en gård som kallas Dekanegården liggandes i förbenämnda Västerås sunnan till vid Domkyrkogården, uti sin livstid, när han eljest bliver där i staden boendes /: och icke annorstädes därifrån ordinerat eller skickad blir :/ Där vårt kammarråd, kamrerare, Befallningsmän och alla andra som för vår skuld vela och skole göre och låte, måge veta sig efterrätta. Icke görendes förbenämnda Herr Salomon här emot något hinder eller förfång. Givet på vårt slott Uppsala den 30 maj Anno 1571.*

Salomon fick tidvis extra dusörer som i mars 1573 då han erhöll 22 mark för att för kungen ha sjungit vid påsken. Som domprost fick han från 1574 all behållen tionde från Odensvi, Medåker, Tillberga, Tillinge och Svinnegarns kyrkor. Som hovpredikant fick han därutöver 300 mark penningar, 6 läster spannmål och 2 klädningar samt efter biskop Hans hemmanet Hässlö skattefritt. Han hade nu en biskopslön jämte övriga förmåner. Förhållandet till kungen var vid denna tid gott vilket framgår av brev Salomon skrivit på svenska och latin till kungen.

Salomon, som var känd för mycken lärdom och goda predikogåvor, blev hovpredikant 1574 och kallades till *pastor primarius* i Storkyrkan i ett kungligt brev den 8 september 1576. Han skulle ta sin hustru med sig och enligt kungen *vilja vi så låta beställa, att I med bekvämligt husrum skola bliva försörjda och underhållet förbättrat*. Catharina Jagellonica övertalade snart Salomon att följa den papistiska liturgin i Röda boken, men en hemsk uppenbarelse gjorde Salomon till dennas motståndare. Tre gånger när han förrättade mässan enligt liturgin tyckte han sig se helvetets lågor i sin omedelbara närhet. Med möda kunde han läsa bönen till slut och lämnade altaret nästan livlös av förskräckelse enligt Abraham Angermannus. Från den stunden var han motståndare till liturgin och då biskopen en gång skickat mässboken efter honom till altaret, uppges han i vredesmod ha slungat boken ner i koret.

Serenissimæ ac Potentissimæ Rex, Imperij augmentum
 diuinam benedictionem, & incolumitatem vestra
 Celsitudini Agypto
 Pro salute patriæ, Illustrissimæ Rex, non solum fortunas
 sed etiam vitam in discrimen conuere quis retractet
 ut inola pace fruatur, ætiam pax optima rerum
 Hac considerans pudor pene repressit, quò minus hoc
 supplexorū scriptum, Celsitudini vestra, ausim offerre
 Sed cum necessitatis telum sit diuinum, nequim quærimomam
 celare, perpendens quam mihi sit curia supplex, & accepti
 ac expensi rationem alta mente reputans, vestra
 clementissimæ Celsitudini significandum duxi, me hand parem
 fore exolendi clasij comatus & actionem, ob variarum
 rerum, in recentj instituta æconomia, indigentiam, Ut igitur
 aliquam mitigationem & lenamem namisri queam, Ad Regia
 Maiestatis vestrae clementiam confugiendum statim, Vestrae
 clementissimæ gratia, fortunas meas, & me indigentem
 benignitate & defensione reuerenter & subiectione animi
 commendans. Deus æternus pater Domini Nostri Jesu
 Christi, Custodiat, regat, & defendat vestram Celsitudinem
 ad nominis sui gloriam, Ecclesie salutem, Imperij &
 reipublicæ propagationem ac tranquillitatem.

Regiam Maiestatem Vestram

Reuerenter

Colens

Salomon Birgeri
 scholæ Arosiensis
 auctor

Figur 2. Brev av Salomon Birgeri till Johan III.

Biskop Petri Angermannus beskriver händelseförloppet sålunda: *Förrän den märkliga liturgiska tiden angick, var en lärd och skicklig man skolmästaren i Västerås, M. Salomon*

Birgeri, vilken för sina märkliga gåvor blev av högsta överheten kallad till hovpredikant. När fervor liturgiens angick, upplade han sig med stor flit där emot som hans skrivelse i pennan fattad utvisar. Men eftersom den högborna Drottningen av Pålen Drottning Catharina, samt Cardinal Herbestus som med Hennes Majestät dagligen umgicks, denne M:r Salomon dagligen anfäktade, var han av mänsklig svaghet övervunnen och gjorde kyrkotjänst efter Påviskt vis Människor till viljes och emot sitt samvete. När predikan ändad var och han med tjänsten vid altaret så vitt kommen var att instiftelseorden var uppsjugna, då hände honom en syn, att han såg vid altaret en brinnande låga, och i lågan många skrymtare som han kände. Då förskräcktes han alldeles, låtande den andra parten av instiftelseorden stå tillbaka med vidare tjänst, och gick gråtande till sin svåger S. Folker Frantzson fordom tullnär i Stockholm. Då hela hovet med honom grät, hade han uti underdånighet bud till höga överheten, uppsägandes sitt ymniga underhåll och sin tjänst på sådant sätt, viljande hellre leva i fattigdom, än föra krig med sitt samvete framdragande S. Pauli ord: Guds rike är inte mat och dryck, utan frid och glädje i den helige anden.

Oppositionen mot den nya liturgins öde accentuerades i början av 1577 vid en disputation den 14 januari i greve Per Brahes hus där ärkebiskopen, två Uppsalaprofessorer, Anders Keit och Salomon Birgeri deltog. Under den riksdag, vid vilken liturgin skulle föreslås till antagande, inspärrades Olaus Petri Medelpadus, Abraham Andreae Angermannus och Salomon Birgeri på kungens lantgård Häringe. Under starka påtryckningar försökte kungen få dem över på sin sida. Liksom biskoparna lönades med naturaförmåner sedan de accepterat mässordningen ställdes oppositionsmännen inför valet att antingen godkänna liturgin, då kungliga ynnestbevis inte skulle utebli, eller mista allt sitt underhåll om de fortfarande gjorde motstånd. I februari återkallades oppositionsmännens underhåll och Salomon förflyttades till Wentholmens kungsgård där han sattes i förvar. Under fängelsetiden skrev Salomon en antiliturgisk skrift ställd till Johan III med titeln *Exul in insula Wentholm Anno 77. Orthodoxa confessio Liturgiae opposita* som 1642 trycktes av Baazius.

Salomon efterträddes 1578 som *pastor primarius* av brodern Jonas som var skolmästare i Arboga. Jonas ångrade dock djupt att han antagit liturgin och dog i djup ånger den 6 november 1580. När Salomon återvände till Västerås reducerades underhållet - *enär konungen ingalunda är till sinnes att efterlåta herr Salomon Birgeri det underhåll, som honom härtill haver varit efterlåtit* - men han fick behålla 1 ½ läst spannmål, 10 lass hö samt Hässlö och Decanegården. Den 27 augusti 1584 meddelade kungen att Salomon Birgeri tagits till nåder och i underhåll skulle få 6 pund spannmål, *därmed han kan sig hjälpa och underhålla, till dess vi hava betänkt oss vidare, var vi honom framdeles bruka vilja*. Något ytterligare bruk av Salomon Birgeris tjänster fick inte kungen då Salomon begravdes i Västerås den 10 juni 1585.

Den för familjen gemensamma gravstenen i Domkyrkan fick följande inskription: *Reverendus D.M. SALOMON BIRGERI Aros. Præp. hic sepultus est X Junii in Domino Anno MDLXXXV Anna Halvards Dotter. Johan. Karin. Birjel. Anna. Margareta. Änkan och de barn som tidigare dött - inklusive Margareta men inte Clara - upptas på stenen. Enligt Ekström, som hänvisar till Domkapitlets protokoll 1596, skall åtminstone tre döttrar ha nått mogen ålder. Uppenbarligen rör det sig om en feltolkning av texten som lyder som följer: *Fjärde dag pingst som var 2 juni blev uti vårt kapitel uti borgmästarens närvaro förening gjord mellan Nils Ingelsson [borgmästare och slottsfogde] och Hans Jönsson [Hans guldsmed] på Smedjegatan, samt och emellan deras hustrur om kyrkbänk och rum uti kyrkbänken, dock så att Hustru Anna Nils Ingelssons skall stå främst, Hustru Anna Salig M. Salomons efterleverska därefter och Hustru Karin Hans Jönssons därefter nedanför Hustru Anna M. Salomons, därefter quarto**

loco Clara M. Salomons filia, quinto loco Hans Jönssons dotter, sexto loco Margareta M. Salomons filia, septo loco Nils guldsmeds hustru – ville de på alla sidor samtycka både män och kvinnor.

Texten har felaktigt tolkats till att Margareta Salomonsdotter, Johan guldsmeds hustru, första gången gift sig med Nils guldsmed som var son till Hans Jönsson. Vem som var Nils guldsmeds hustru är dock oklart. Det kan dock inte uteslutas att hon var dotter till Salomon Birgeri, men hon synes i så fall ha avlidit strax därefter då hon inte omnämns i andra handlingar. Nils guldsmed hade möjligen vid tiden för uppgörelsen om bänkrum lämnat staden då det i Riksregistraturet den 10 maj 1600 anges: *Efter Nils guldsmed hör till dem som avsöndrat sig från Riksens Ständers beslut samt borttrappat från Hans Fordell i Österbotten vad han kunnat få tag i, varvid han förverkat sitt liv; alltså går hans gård i Västerås till Hans Fordell.* Nils far, Hans Jönsson i Hörnegården, stod under flera år kring sekelskiftet för domkapitel och råd, även tillsammans med sonen, beskylld för svåra avvikelser från den rena läran samt anknytning till Sigismund. Nils dödliga förbrytelse kan ha varit av liknande natur. I sådana fall – liksom vid *crimem laesae majestatis* – utdömdes dödsstraff men förklarades också den fasta egendomen förbruten.

Efter Salomon Birgeri upptas 1602 endast två ogifta döttrar, Clara och Margareta, då Birgerus Johannis ägor i Irsta säljs. Övriga intressenter var deras farbröder mönsterskrivaren Gustav Birgeri, som var innehavare av Kungsgården i Husby 1598-1604 och därefter var gruvfogde vid Kopparberget, Johannes Birgeri som var kyrkoherde i Älvdalen och Henric Birgeri.

Anna Halvardsdotter

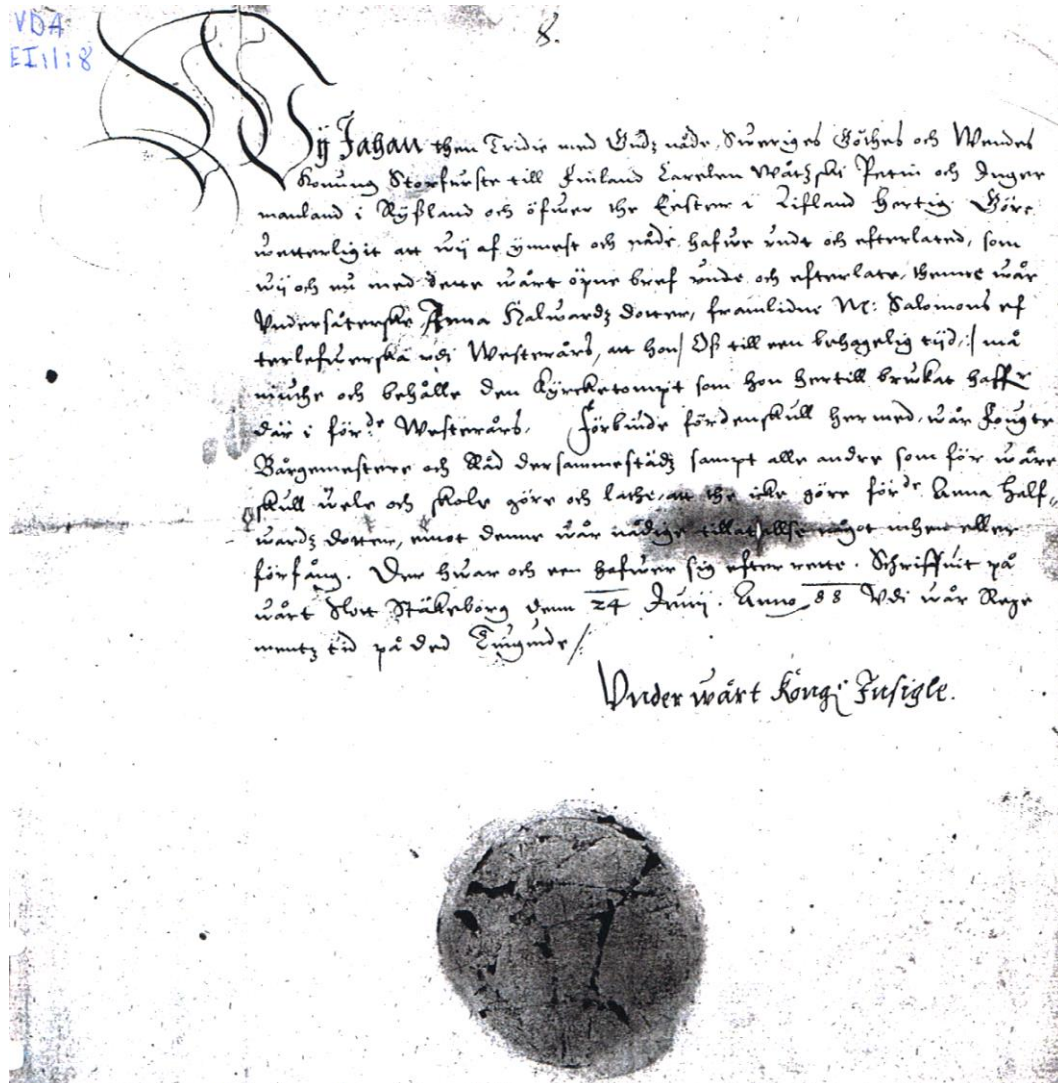
Det är okänt när Anna Halvardsdotter gifte sig med Salomon Birgeri, men med tanke på att hon var född 1554 torde giftermålet ha skett i början av 1570-talet. Dottern Claras avsaknad på gravstenen kan då förklaras av att hon ännu inte var född vid faderns frånfälle. Annas föräldrar är okända, men hennes syster Margareta var gift med Ericus Erics som inskrevs vid universitetet i Rostock 1573. Efter sin magisterexamen blev han 1578 rektor i Gävle innan han 1583 utnämns till biskop i Åbo. Sonen Ericus Erics junior inskrevs vid universitet i Rostock 1600 och studerade 1607 teologi i Rom. Annas far kan möjligen vara Halvardus Nicolai som på 1570-talet var kaplan i Stora Tuna och 1593 efterträddes av Johannes Birgeri.

Efter Salomon Birgeris död fick Anna behålla Decanegården samtidigt som hon fick uppbära årliga räntan från hemmanet Hässlö. Den 2 juli 1594 tilldelades hon i ett brev från kung Johan hemmanet Tjurö i Lundby sedan Hässlö inlösts. Den 26 april 1603 konfirmerade kung Carl att Decanegården, *som kung Johan henne skänkt och bebrevat har*, skall vara hennes evärdeliga egendom och den 12 september bestämdes att hon som kompensation för förlorade räntor årligen skulle få 2 tunnor råg, 7 tunnor korn och 7 vinterlass hö. När Tjurö återtog av kronan i början av 1610-talet förlorade Anna den årliga räntan från gården, men efter att ha klagat hos kungen fick hon den 14 maj 1613 detta tillrättalagt i ett brev från kung Gustaf Adolf:

Vi Gustaf Adolf gör veterligt, att efter framlidne Mäster Salomon fordom domprost i Västerås efterlättna änka, Anna Halvardsdotter, har varit bebrevad av salig konung Johan, såsom och av vår salig älskelige käre fader :/ kristelig i hågkommelse :/ på ett arv och eget hemman Tjurö benämnt, uti Lundby socken liggande, uti sin livstid, först för alla årliga utlagor, och måtte och behålla i sin livstid. Och för några år sedan är blivit vederkänt och tillbakataget, under arv och eget igen, och henne i den staden igen så stort vederlag vid Västerås slott efterlåtet att bekomma, som förbenämnda hemman ränta kunde, som är spannmål 16 tunnor,

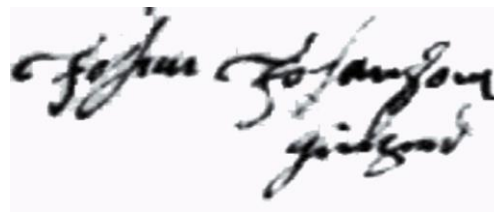
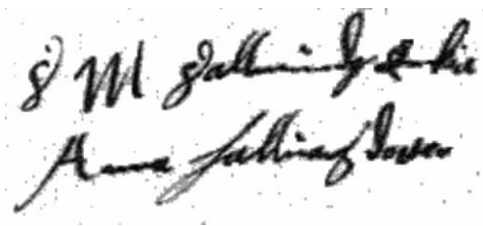

smör 1 lispund, fläsk 2 lispund, hö 13 lass. Därför och emedan henne sådan nödig tillåtelse av befallningsmännen nu förvägrat varder, har hon varit förorsakad oss därom att låta bejaka och vår konfirmation på den underdånigaste att begära varför har vi samma hennes ödmjuka begäran nådigast ansport och gunstigen efterlåtit att hon förbenämnda vederlag uti sin livstid njuta och behålla skall, befäller fördenskull fogden darsammastädes som nu är eller härefter förordnad varder att henne samma förbenämnda spannmål bekomma låter icke görandes henne häremot hinder eller mera i någon måtto.

Figur 3. Johan den tredjes förläning av Decanegården till Anna Halvardsdotter 1588.

Sedan Margareta Salomonsdotter gift sig med Johan Guldsmed mottogs det årliga underhållet för Anna Halvardsdotter av svärsonen Johan Johansson guldsmed som med sin namnteckning konfirmerar mottagandet de flesta åren bortsett från ett år då Anna Halvardsdotters eget namn sätts under kvittensen. Det kungliga underhållet och skattefriheten för Decanagården njuter Anna Halvardsdotter fram till den 26 juli 1627 då hon får sin plats bredvid maken under golvet i Västerås domkyrka.

Figur 4. Signatur S M Sallmunds enkia Anna Halluarsdotter och Johan Johansson gulmed.

Clara Salomonsdotter Reuther

Johan guldsmeds hustru har felaktigt getts namnet Clara Reuter i *Den Gamla Släkte Grape*. Anledningen är troligen en sammanblandning mellan henne och Salomon Birgeris dotter Clara som först uppges ha varit trolovad med sin kusin Ericus Erici. Han inskrevs 1600 vid universitetet i Rostock och begav sig senare till Rom där han studerade vid Jesuitkollegiet. 1607 skrev han till Clara Salomonsdotter och bad henne hos hans far utverka pengar till hans återresa. Biskopen i Åbo och sonen Ericus befalldes 1610, såsom misstänkta för att ha omvänts till den katolska läran, att ofördröjligen bege sig till Kungl. Maj:t. Fadern svarade då att han inte visste var sonen, som senast setts i Wittenberg, befann sig. Ericus juniors fortsatta öden är obekanta och trolovningen med Clara torde vid denna tid ha brutits.

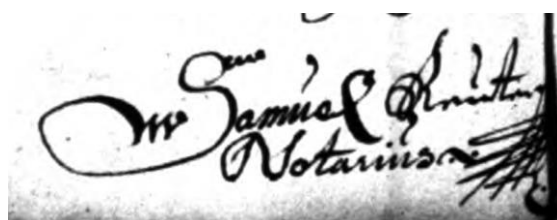
På rådhuset i Västerås möter vi den 16 september 1615 Clara Salomonsdotters make *välaktad Abraham Reuther* som uppå sin åldriga svärmors vägnar, hustru Anna M:^r Salomons efterleverska, anklagar en tjuv. Enligt Abraham Reuther hade: *tjuven Peder en morgon mött en åldrig kvinna på gatan, bärandes ifrån ån ett vattenämbar. Han hade följt henne in i gården där hon bodde, där hon hade lejt en stuga av hustru Anna. Tjuven Peder sände hustrun efter en kanna öl, men så snart kannan var urdrucken sa hustrun till Peder, vi ska gå dit vi får gott öl och brännvin, och så gick de till hennes granne – ty hennes man var inte hemma – och drack så där en stund på aftonen, och blev druckna. Och så hade i tjovens dryckenskap en stor täljkniv utan slida fallit ur hans ärm. Vad han avsåg att göra med den vet man inte, och när borgaren började fråga vad han brukade göra med kniven ville han inte svara utan befallde dem god natt och gick sin kos. Samma natt hade han gått in i hustru Annas gård, uppbrutit ett fönster, och sönderslagit järnen för fönstret, och krupit in. Hustru Anna var den natten inte hemma – som bättre var – då det till äventyrs kunde ha skett, om hustru Anna hade varit hemma, att han dräpt och mördat henne i stugan – ty hon brukade alltid vara ensam. Och stal han så därinne: ett förgyllt silverbälte om 20 lod, en silverslida om 20 lod, två skedar om 6 lod, två guldringar om 6 eller 8 gyllen, ett silverstop om 12 lod och alla hustru Annas bästa linkläder.*

Abraham Reuther figurerar i Riksregistraturet mellan 1603 och 1615. Som anställd vid kungens kansli beordras han av Carl IX att ansvarar för indrivning av olika skatter. I juli 1603 beordras han att bege sig till Reval för att till riksmarsken Anders Lennartsson överlämna 4730 daler. Som hovnotarie får Abraham den 13 februari 1605 förläning på tionden i Skultuna socken i Västmanland. I längderna för Stockholms slott framgår att han årligen efter kammarråds ordning utkvitterar sin lön. 1613 uppgår den till ½ tunna smör, 1 tunna salt, 4 lispund humle, 4 lispund fläsk, 2 oxar och 2 får. Han omnämns också i avkortningslängderna för Västerås 1613-16 där han årligen kvitterar ut 8 tunnor spannmål.

Den 17 februari 1615 fick Abraham Reuther fullmakt av kung Gustaf Adolf att rannsaka *sakören* - bötesbelopp - som fallit i domstolar i hela riket. Kungen misstänkte att medel kunde

ha stuckits undan eller använts till onödiga utgifter. Abraham skulle därför besöka alla landsändar i riket. Först skulle alla häradshövdingar krävas på förseglade längder på alla sakören de två senaste åren. Sedan skulle han av fogdarna fordra besked om vart pengarna tagit vägen i städerna såväl som på landet. Om några utgifter gjorts utan kammarråds befallning skulle de omedelbart återbetalas till Abraham Reuther. Eftersom det enligt kungen lätt kunde hända att sakören genom mutor och gåvor undanstuckits av befallningsmännen och inte fordrats i rätten skulle Abraham hos dem som är bäst kunniga i ärendet - präster, läns- och fjärdingsmän - rannsaka vad de mer kunde berätta än vad häradshövdingars och fogdars register visade. Deras uppgifter skulle han noggrant uppteckna så att det senare kunde rättas till. Abraham Reuther skall därefter framlägga sina räkenskaper i kronans räkningsskammare.

Abraham Reuther uppträder som fadder vid dop i Storkyrkan i början av 1610-talet, men från 1620-talet har han inte återfunnits i längderna varför man kan förmoda att han avlidit. Troligen var hans änka den hustru Clara Salomonsdotter som den 2 november 1625 gifte sig med Mäster Eggert i hans tredje gifte. Eggert Mattsson Aurelius som 1601 började studera i Rostock var 1605 med vid den jesuitiska propagandaskolan i Braunsberg där flera landsmän vistades. Han återvände 1613 till Sverige och var först rektor i Uppsala och därefter stadsskrivare och rådman i Stockholm. Det faktum att Clara får sitt sista barn 1634 innebär att hon då vore 48 år om hon fötts året efter faderns död. Det är en hög men inte omöjlig ålder för en barnaföderska. Det faktum att hustru Clara är fadder vid dopet av Johan Pederssons dotter Clara 1634, samt att Mäster Eggert är fadder vid dopet av Arendt Grapes son Arendt den 20 januari 1644, styrker släktskapet. Abraham Reuters barn med Clara Salomonsdotter är dock okända. Möjligen var Samuel Reuter som 1667 blev notarie och stadsskrivare i Torshälla där han avlider år 1700 släkt med dem. 1673 övertog Samuel Reuter guldsmeden Henrik Bööks - far till Lorenz Böök gift med en dotter till guldsmeden Salomon Johansson i Västerås - fastighet i Torshälla. Sonen Johan blir postmästare och rådman i Torshälla. Clara Salomonsdotter begravdes i sin egen lägerstad i Storkyrkan den 7 februari 1658. Det ringdes i alla klockor fyra resor till en kostnad av 40 daler och från hennes dödsbo skänktes en silverkanna om 136 lod till Storkyrkan.

A handwritten signature in cursive script, reading "Abraham Reuther". The signature is written in dark ink on a light background.A handwritten signature in cursive script, reading "Samuel Reuter Notarius". The signature is written in dark ink on a light background.

Figur 5. Signatur av Abraham Reuther 1615 och stadsnotarien Samuel Reuter 1669.

Johan - Hans - Lennartsson guldsmed

Första gången vi möter Johan guldsmed är den 22 juni 1569 när kaplanen Laurentius Laurentii Vallensis i Romfartuna meddelar borgmästare och råd i Västerås, att han med sin hustrus goda vilja och samtycke för 260 mark örtugar sålt till borgaren där Johan guldsmed och dennes hustru Ingeborg en gård väster om ån näst söder Torgbron i hörnet. Denna gård kom senare att innehas av Johans ättlingar innan den från den femte generationen gick över till handelsmannen Anders Svensson.

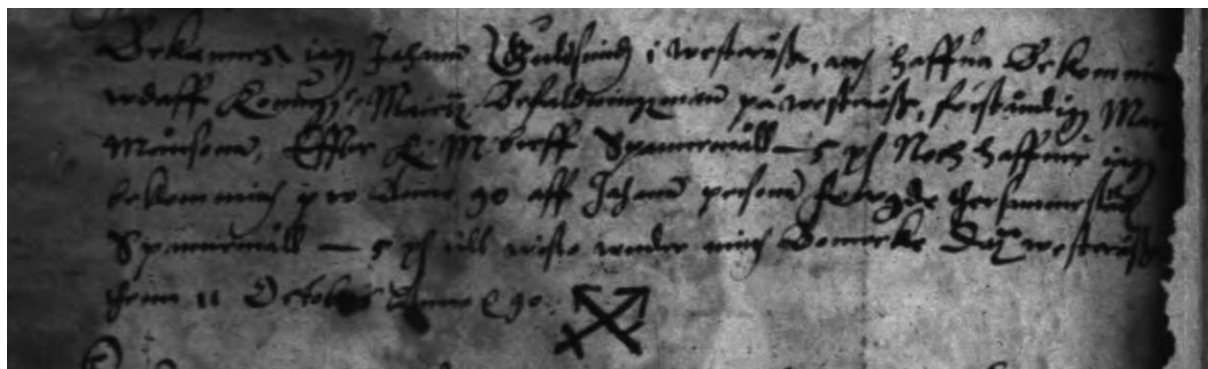
Under perioden 1570-90 framgår av rättekammarböckerna att Johan utförde guldsmedsalster för kungahuset. Protocolon den 9 januari 1582 anger att Johan Guldsmed, skall vara fri för *stattzens tunga* i Västerås. Brevet är bara känt genom detta register över expedierade brev

som inte är intagna i riksregistraturet. I en förordning från Johan III år 1583 maximerades antalet mästarguldsmeder i Västerås till sex stycken varvid Johan guldsmed utgick. Ämbetets slutenhet torde ha berott på att det inte helt övervunnit verkningarna av den kris som drabbade det till följd av kyrkoreduktionen och den stora branden i Västerås 1569.

Den 13 januari 1584 får Johan guldsmed - tidvis benämnd Hans - en skrivelse från kungen med följande lydelse: *Vi Johan den tredje med Guds Nåde Sveriges Götes och Wendes konung etc. gör veterligt att vi av gunst och nåd, såsom och är denne brevvissare vår undersåte och borgare här i Västerås stad Hans Guldsmed en gammal blind man, och icke kan i någon mån föda och nära sig, hava unnat och efterlätit honom till hjälp och föda tjugo tunnor spannmål att anamma och uppbära årligen av vårt slott Västerås, här våra kamrerare, befallningsmän och alla andra som för vår skull och skola göra och låta hava sig efterrätta icke görandes förbenämnde Hans guldsmed här emot något förfång eller men. Givet på vårt slott Västerås den 13 januari Anno 84 uti vår regeringstid på det sextonde.*

Även om Johan guldsmed uppges vara blind 1584 - en vanlig åkomma bland guldsmeder som vid förgyllningsarbeten använde kvicksilver - synes han ha fortsatt att driva sin verkstad. I uppgifterna om Johan III:s ombyggnad av slottet i Västerås inför sitt bröllop den 21 februari 1585 uppges att en silverkanna byggts av Johan guldsmed för hertig Sigismund. Tyvärr har denna kanna inte kunnat återfinnas då alla gamla fina skatter från de kungligas tid i Västerås slott tidigt tagits därifrån, antagligen till andra slott

Johan kvitterar årligen ut spannmålsunderhållet som uttas i form av råg, korn och malt. Kvittenserna sker omväxlande med namnen Johan och Hans. Kvittensen 1590 har följande lydelse: *Bekänner jag Johann Guldsmed i Västerås, att hava bekommit utav Kungl. Maj:ts befallningsman på Västerås, förständig Mats Månsson, efter Kungl. Maj:ts brev spannmål 5 pund (20 tunnor). Noch haver jag bekommit pro Anno 90 av Johan Persson fogde där sammastädes 5 pund till visso under mitt bomärke. Dat. Västerås den 11 oktober Anno 90.*

Figur 6. Kvittens med bomärke av Johan guldsmed 1590.

Konstrike Johan guldsmed efterlämnade kvittens på underhållet 1590 har gjort det möjligt att tack vare bomärket och stämpeln för Västerås attribuera en renässanssked i silver till honom. Samma typer av skedar tillverkas också av sonen Johan som dock använder sitt eget bomärke.

Silverköparen Lennart Germundsson har utpekats som far till Johan Lennartsson. De var dock i samma ålder och Lennarts kända bröder var alla präster: Kristoffer i Lundby, Erik i By och Lasse i Härkebärga. Lennarts taxering för 5200 mark vid Älvsborgs lösen 1571 att jämföras

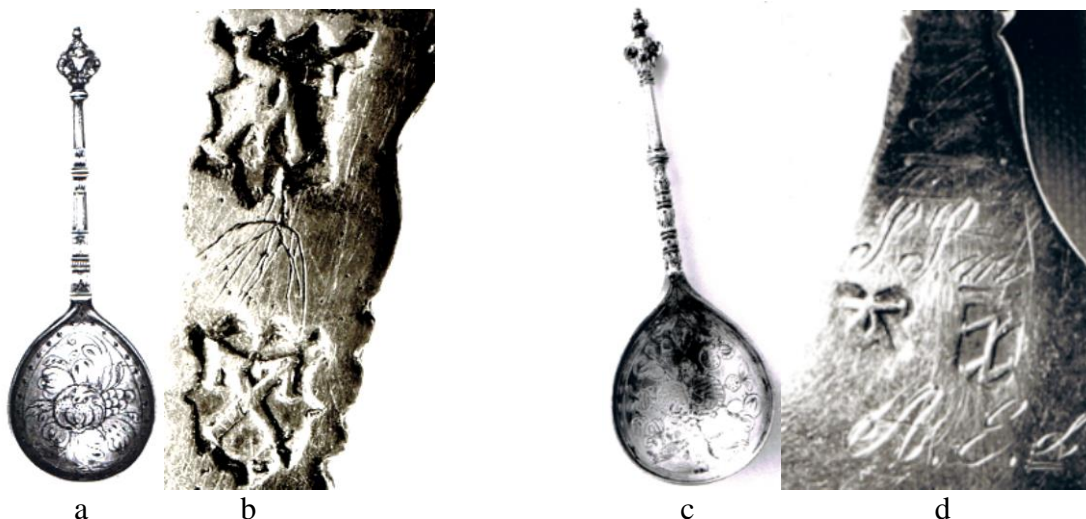

med Johan guldsmeds blygsamma 360 mark, samt att Lennarts fädernehemman Almunda i Härkeberg övertogs av änkan Ingrid 1585, gör att släktskap kan uteslutas.

Johan Lenartsson uppges ha avlidit 1603 varefter änkan Ingeborg drev verkstaden fram till att sonen Johan återvände från Tyskland. I samband med en tvist på rådstugan i Västerås den 11 december 1613 framgår att Ingeborg då är gammal och sängliggande. Johan svarar för modern som inte *förmår komma till svar eftersom hon av ålder på sängen ligger*. Kungl. Maj:ts kamrer Jöran Hansson och bergsbefallningsmannen Mickel Henriksson hade dragit upp ett gammalt ärende om någon väska som för länge sedan grävts ner i en bod på hustru Ingeborgs gård och därefter förkommit. Den 8 mars 1614 var ärendet åter uppe till behandling varvid borgaren Anders Eriksson uppgav att han grävt ner väskan men aldrig tagit upp den. Uppenbarligen var väskans innehåll värdefullt då Anders den 20 augusti åter var upp i rätten för att försvara sin sak och styrkte sin utsaga med 18 edliga vittnen i rätten. Allt synes ha utspelat sig medan Johan Johansson guldsmed vistades i Tyskland varför han var ovetande om det hela. Någon klarhet i affären nås aldrig och hustru Ingeborg synes ha avlidit något därefter eftersom Johan Johansson Guldsmed i juni 1617 upptas i revningslängden för Västerås vilket antyder att han då övertagit föräldrarnas gård.

Johan Johansson guldsmed

Johan Johansson föddes 1572 i Västerås där han gick i skola innan han 1590 av sina föräldrar sattes i lära hos den tyske guldsmeden Nicolaus Reimers i Stockholm som 1592 arbetade på Johan III:s begravningsregalier. Efter 6 gesällår hos Reimers begav sig Johan 1597 på sitt guldsmedsämbetes maner till Tyskland där han var i lära hos guldsmeder i Hamburg, Lübeck, Leipzig, Augsburg, Strasbourg, München, Regensburg, Nürnberg, Dresden och Frankfurt am der Oder innan han efter 7 år återvände till Sverige. När han kom hem till Västerås hade hans far redan avlidit varför han först arbetade hos sin mor i tre år innan han började driva sin egen verkstad. 1605 gifte han sig med Margareta Salomonsdotter med vilken han levde i största kärlek och sänja i 49 år och fick 3 söner och 6 döttrar av vilka dock endast sonen Salomon och döttrarna Brita och Clara nådde mogen ålder.

Figur 7. Skedar av Johan Lennartsson (~1530-1603) a, b, Johan Johansson (1572-1654) c, d.

Figur 8. Kåsa av Johan Johansson (1572-1654). Kulturen Lund.

Johan guldsmed utsågs 1613 till kyrkvård i domkyrkan. 1616 blev han rådman för att av kung Gustaf Adolf kallas till borgmästare i Västerås 1619. Det var en befattning som även tidigare beklänts av guldsmeder; Knut guldsmed på 1539-talet vars sonson Nils Olofsson blev borgmästare på 1610-talet, Tord guldsmed som var borgmästare i slutet av 1530-talet, Severin Jute som var fogde i Västerås på 1560-talet. 1635 begärde Johan guldsmed av Ture Sparre att på grund av ålderdom få avträda från ämbetet. Johan som var en kyrksam man donerade under sin levnad pengar och guldsmedsalster till domkyrkan och hospitalet. Några *Tomi Lutheri* – vilka troligen innehafvs av Salomon Birgeri – skänkte han till Gymnasiebiblioteket. I sitt umgänge uppges han ha varit vänlig, hövlig och fridsam samt givmild mot sin nästa och de fattiga. Efter att en tid ha besvärats av en häftig bröstvärk avled han den 28 mars 1654.

Från Johan Johanssons verkstad är flera arbeten omtalade och i många fall bevarade: en kåsa med livet utdrivet i bucklor och med två handtag där det ena dragits ut i en knopp, formad till ett kerubansikte, och det andra utformats som ett brett snibbformat änglahuvud (Kulturen i Lund) - skedar av renässans typ (Nordiska Museet, Hallwylska samlingen, Kulturen Lund) – en invändigt förgylld vinkanna med graverat lock (By kyrka) – en förgylld sockenbuds patén (Sura kyrka) - en päronformad vinkanna i Romfartuna med en silverpenning i locket över Gustaf II Adolf och Maria Eleonora - en vinkanna och en dopskål i Kärrbo vilka först varit i adlig ägo och sedan donerats - Västerås domkyrkas 1400-talskalk, där kuppan är fastlödd, har på nedre kanten ingraverat IAHAN IAHANSON och HINDRICK MARKVSON samt årtal 1617 vilket antyder att Johan guldsmed reoverat kalken 1617 - Dopskålen i Västerås Domkyrka, som ursprungligen tillverkats av Johan guldsmed och har hans mästarestämpel, utökades 1712 varvid den fick följande inskript: *Ao 1639 förärad af Gullsmeden Iohan Iohansson och Hans Hustru Margareta Salomonsdotter Till att brukas wid dhet H:ga Dopet i Westerås Domkyrkia. Ao 1712 till något mer än Hälften förbättrad och tillökt med Domkyrkians bekostnad.* En praktpjäs fick hospitalet i Västerås av Johan Guldsmed, som enligt dagboken år 1623 förerade det *en förgyllt krantz* värd 50 daler. Denna överlämnades till mästare Olof i Rättvik att sälja eller uthyra, antagligen till brudkrona. Räkenskaperna upptar den bland hospitalets inventarier ännu 1627, men därefter är den försvunnen.

Brita Johansdotter och Johan Pedersson

Johan Guldsmeds äldsta dotter Brita gifte sig den 16 juli 1626 i Västerås domkyrka med Johan Pedersson. Johan föddes 1594 i Skellefteå och var son till hövitsmannen Peder Olsson på Bergholmen. Johan Pedersson var handelsman i Stockholm och innehade kämnärssysslan 1628-29, valdes till rådman 1632 och var bisittare i justitiekollegium 1636-39. Hans handelshus drev en framgångsrik export främst på Tyskland bland annat av järn, fisk, smör, skinn och hudar som delvis kom från hans bröders verksamhet i Lappmarken.

Brita Johansdotter uppges felaktigt i *Stockholms Rådhus och Råd* vara Johan Pederssons andra hustru och barnen Margareta, Brita, Johan och Petter anges vara från hans första äktenskap. När arvskiftet efter Brita Johansdotter gjordes den 7 december 1659 fördelades fastigheterna i boet genom lottkastning. Arvingarna delades upp i två grupper med tre i varje *kull* - Margareta, Brita, Petter respektive Clara, Anna, Karin, vilket felaktigt tolkats som barnkullar från två äktenskap. Johan Pedersson och Brita Johansdotter fick 7 barn: 1) Johan som döptes den 4 juni 1627 i Storkyrkan avled redan 1636. 2) Margareta som torde vara född 1628 gifte sig 1648 med kämnären och sedermera grosshandlaren Albrecht Barkman. 3) Petter som döptes den 23 februari 1629 gifte sig omkring 1654 med Sara Jöransdotter Folcher vars föräldrar var råd- och handelsmannen Jöran Pettersson Folcker och Elisabet Kröger i Gävle. Petter som först verkade som handelsman i Stockholm flyttade 1665 till Torneå där han blev borgmästare. 4) Brita som döptes den 3 januari 1632 gifte sig 1653 med assessorn i Svea Hovrätt Mikael Olofsson Dubb. 5) Clara som döptes den 8 mars 1634 gifte sig 1655 med borgmästaren Arvid Gustavsson. 6) Anna som döptes den 11 juli 1635 gifte sig 1659 med stadssekreteraren Anders Grubb och 7) Karin som döptes den 3 augusti 1636 gifte sig med handelsmannen Jacob Grubb.

Johan Pedersson ägde tidigt ett stenhus i korsningen Slottsbacken/Österlånggatan och köpte 1636 ett hus i Brunnsgränden. I slutet av 1640-talet byggde han ett nytt hus längst ner mot Skeppsbroändan i anslutning till det gamla huset. Johan Pederssons familj bodde fram till slutet av 1640-talet i huset vid Slottsbacken. När Johan Pedersson begravdes den 2 juli 1650 i Storkyrkan hade han redan med sitt folk flyttat in i det nya huset. Efter Arendt Grapes giftermål med Clara Johansdotter flyttade han med sin familj in i Johan Pederssons gamla hus och bodde där fram till 1648 då han efterträddes av grosshandlaren David Wolcker som senare gifte sig med Elisabet Folcker som var syster till Petter Johanssons hustru Sara. 1649 flyttade även grosshandlaren Albrecht Barkman gift med Margareta Johansdotter in i det gamla huset i Brunnsgränden. Mantalslängden 1652 visar att grosshandlaren Albrecht Barkmans familj flyttat in i huset på Slottsbacken där 11 personer upptas bland andra den då ännu ogifte Jacob Grubb. 1655 upptas där Albrecht Barkmans med familj och grosshandlaren Petter Johansson med hustru och piga.

Brita Johansdotter begravdes den 2 januari 1659 i Storkyrkan. Arvskiftet som gjordes den 7 december 1659 upptar boets totala tillgångar till 101216 daler och 25 öre. Fastigheterna värderades som följer: *Wåhnehuset* vid Slottsbacken 22000 daler, *Det stora nya huset* vid Skeppsbron 26000 daler och *Det lilla huset* till 4000 daler. Det stora nya huset tilldelades Arvid Gustavsson, Anders och Jacob Grubb. Huset vid Slottsbacken och det lilla vid det stora nya huset, tilldelades Petter Johansson, Mikael Dubb och Albrecht Barkman. Mantalslängden 1667 visar att Michel Dubb och Anders Grubb bor i huset vid Slottsbacken medan Arvid Gustavsson och Jacob Grubb bor i Brunnsgränden. Stenhuset vid Slottsbacken som 1676 övergått till borgmästaren i Torneå Petter Johansson blir på rådstugan i Torneå den 3 mars 1682 föremål för en tvist mellan Petter Johanssons änka och makens systerson Nils Dubb som bevakar borgmästarens systers intressen i sterbhuset efter Petter Johansson.

Salomon Johansson guldsmed

Salomon Johansson möter vi första gången som guldsmed 1634 i Johannes Rudbeckius dagbok, där biskopen noterar att han låtit hos mästare Salomon tillverka fem silverskedar. Salomon som var rådman från 1649 uppträder som bisittare till fadern – åldermannen – då Guldsmedsämberet *uthi Opstäderna Wästmanlandh och Södermanlandh* höll sammankomst i Västerås 1652. Av Salomons bevarade arbeten finns en oblatask i Sörby kyrka och en vinkanna med gravyrer - på locket Bebdelsen och kring livet Herdarnas tillbedjan - i Säby kyrka. På foten av vinkannen syns otydliga stämplat, men av räkenskaperna framgår att kannan 1657 inköpts från Mr Salomon guldsmed.

Figur 9. Vinkannor av Salomon Johansson (1611-1662).

Salomon Johansson gifte sig den 8 november 1635 i Västerås domkyrka med Elisabet Johansdotter Strachon. De fick barnen Johan 1636, Samuel 1638, Margareta 1640, Anna 1641, Albrecht 1643 och Clara 1644. I Arboga guldsmedsämberets handlingar finns ett kvitto av Salig Mästare Salomon Johansson med följande text: *Har jag undertecknad tagit utur Ämbetslådan uti Västerås till låns 25 riksdaler vilka jag mig föröbliger att betala med första lägenhet, men om jag har dom år och dag skall jag därför skäligt intresse giva, och kapitalet betala, detta jag med min egen hand underskriver av Västerås den 14 september 1661. Salmund Johansson.* Vid Salomons död var hela beloppet inte återbetalt varför Guldsmedsämberet gjorde Mästare Lorenz Böök - Salomon Johanssons svärson - fullmäktig att infordra resten den 3 juli 1669.

Lorenz Böök kom i lära hos Johan Christoffersson i Torshälla 1651 och flyttade 1665 till Västerås där han gifte sig med Salomon Johanssons dotter Clara. Deras son Hindrik döps i Västerås den 14 mars 1669 vilket styrker att Lorens var son till guldsmeden Henrik Böök d.y. i Torshälla. Guldsmeden Hindrik Böök d.ä. var borgmästare där 1613-15 och avled 1636. Sonen Hindrik Böök d.y. var borgmästare 1640-44 och följs i mantalslängden av änkan 1659. Guldsmeden Johan Christoffersson, som var gift med en dotter till Hindrik Böök d.ä., var 1652-57 borgmästare i Torshälla där han dör 1671. Guldsmedsmästaren Lorentz Böök begravs

i Västerås den 14 juli 1675 vid en ålder av 39 år. Änkan Clara Salomonsdotter gifte sig omkring 1692 med änklingen handelsmannen och brukspatronen David Feif på Söderby i Fellingsbro socken. Bouppteckning efter honom upprättas i Stockholm 1695 (1695 II 894). I bouppteckningen efter änkan Clara Salomonsdotter i april 1700 och uppges hon i sitt första gifte ha sonen guldsmeden Henrik Böök som 1692 gifte sig i Lindesberg med Ingrid Dahlström vars morfar Sten Andersson var den förste borgmästaren i Lindesberg. Mäster Henrik Böök begravs den 24 april 1702 i Lindesbergs kyrka. Änkan Ingrid befrias 1704 från att erlägga tiondepengar till Stockholms stad på arvet efter svärmodern som dött vid besök i Stockholm eftersom svärmodern varit boende i Söderby.

Clara Salomonsdotter var vid sin död i Stockholm på besök hos system Anna Salomonsdotter som var gift med guldsmedsåldermannen Henric Antoni Feif (1635-1694). Anna avlider 1709. Hennes barn var: guldsmeden Salomon (?-1724) som 1694 gift sig med Maria Grå som var änka efter guldsmeden Johan Ståhle; Elisabeth (1676-1747) som 1696 gift sig med guldsmeden Johan Helleday (1670-1711); rådmannen Henric (1683-1755) som 1707 gift sig med Catharina Hylthén.

Johan Salomonsson guldsmed

Johan Salomonsson omtalas som gesäll 1663 och blev två år senare mästare. Han använde liksom sin far Johan Johanssons mästarstämpel på sina alster. Den större rektorsspiran vid Västerås gymnasium, vilken tillverkats för gymnasiets eforus den förutvarande uppsalaprofessorn biskop Olof Laurelius gift med en dotter till ärkebiskop Petrus Kenicius, bär inskriften *OLAÛS LAYRELJÛS EPS AROS 1667*. Den har dels Västerås stämpel, dels Johan guldsmeds stämpel. Med tanke på att spiran tillverkats i mitten av 1660-talet tyder allt på att upphovsmannen är Johan Salomonsson guldsmed. En dryckeskanna i barockstil är vidare känd av hans hand.

Figur 10. Dryckeskanna av Johan Salomonsson (1636-1678).

Johan Salomonsson gifte sig den 23 januari 1665 med Catharina Caspersdotter Schmidt i Västerås domkyrka. Apotekaren Casper Smith hade kommit till Västerås från Stockholm

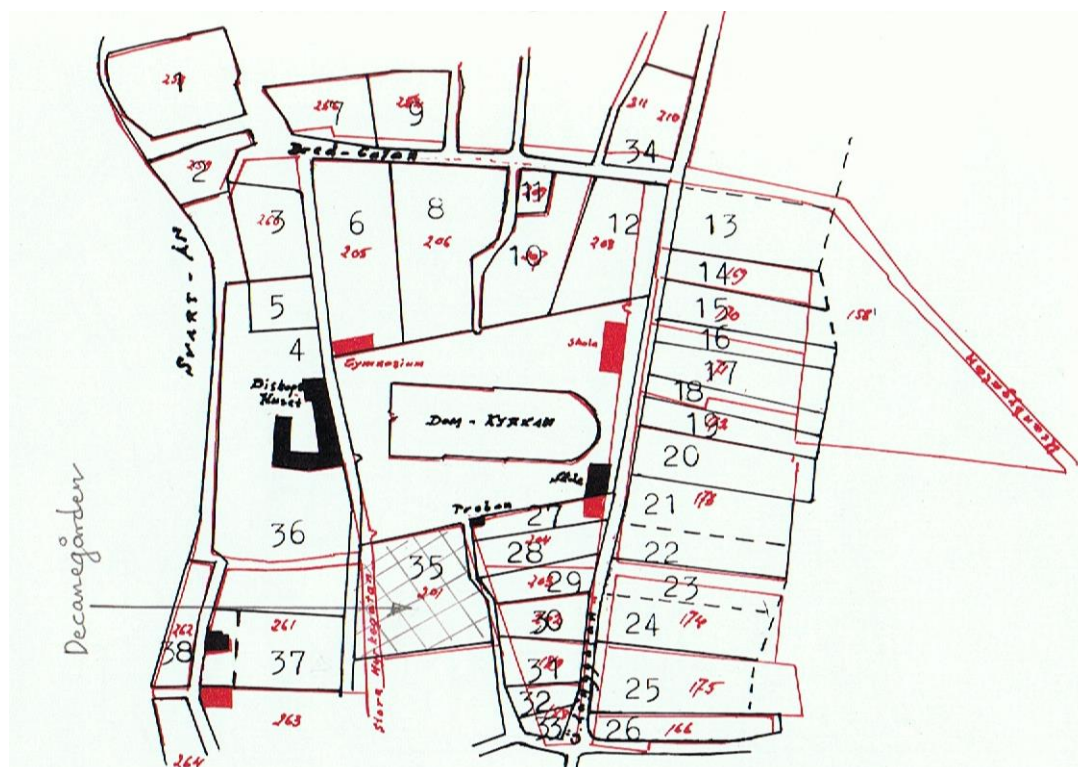

1652. Efter Caspers ankomst uppges Olaus Rudbeckius ofta ha besökt hans hus för information i medicin. Skälen torde dock ha varit att Olaus försökte få kontakt med dottern Anna Catharina som han 1654 friade till. Anna Catharina uppges dock ha haft en *disaffection* till honom och då frieriet inte nådde framgång processade Olaus grälsjukt med Casper Schmidt först om dotterns hand, sedan om sina fästmansgåvor. Anna föll dock inte till föga utan gifte sig senare med slottsfogden Håkan Knutsson Drefling.

Av Johan Salomonssons och Catarinas barn döptes Elisabet den 3 augusti 1665, Catarina den 19 juni 1668 och Margareta den 18 maj 1671. Johan Salomonsson dog den 2 juni 1678 och hustrun med barnen bodde kvar i Guldsmedsgården. Den 26 juli 1689 uttogs lysning mellan handelsmannen Anders Svensson i Västerås och Margareta Johansdotter. Sonen Sven - som senare tar namnet Westblad - döptes den 28 maj 1691 varefter modern Margareta avled den 24 juni 1692 och Catarina Caspersdotter dog den 18 augusti 1692.

Decanegården

Decanegården som var recessgods skänktes 1571 av Johan III till Salomon Birgeri på behaglig tid. Enligt kungligt brev den 24 juni 1588 fick Anna Halvardsdotter rätt att tills vidare få behålla Decanegården skattefritt. På samma villkor förlängde kung Carl rätten. Den stora tomten på drygt 3000 kvadratmeter inrymde boningshus, ladugård, vagnslider, brygghus, loft- och källarbod, kryddtäppa och en trädgård. Gustav Adolf skänkte den 26 april 1613 Anna Halvardsdotter gården till *evärdelig egendom för alla sina efterkommande*.

Figur 11. Karta över Västerås utvisande tomtläget för Decanegården nr. 35.

I syfte att bli lagfaren ägare begärde Johan Guldsmed år 1626, sedan han flyttat in hos svärmodern, att Decanegården skulle överföras till honom. Protokoll från Domkapitlet den 17

november 1626 uppger att *ärlig, välaktad och förståndige man Johan Johansson Gullsmed, borgmästare här sammastädes, hade på sin sväres vägnar, hederlig och dygdesamma hustru, H. Anna, Sal. M. Salomons fordom skolmästare här i staden, en domkyrkogårdstomt, gendt vid kyrkbacken, som hans hustrus svärmoders salige mans släkt och förvanter, hade fordom givit till domkyrkan, och hon nu med höglovlig konungars brev nådeligen igenbekommit haver, först höglovlig i åminnelse konung Johans så och höglovlig i åminnelse konung Carls brev, och sedan vår aldranådigaste konungs och herres, konung Gustaff Adolphs konfirmationsbrev, att njuta och behålla för sig och sina efterkommande till evärdelig egendom, vilket brev vi sett och läst haver: Och oansett att förbenämnda gårdstomt således av framfarne konungar såsom och nu av vår aldranådigaste konung och herre förbenämnda H. Anna igengiven är, likväl icke desto mindre, har hennes måg, välaktad man Johan Johansson frivilligen till oss kommit av ett kristligt betänkande, och för ofta bemälda gårdstomt förärat och givit till Domkyrkan reda penningar etthundra daler svenskt gott gångbart mynt, 4 mark på dalern, på det hans svära, såsom och han och hans rätta arvtagare, måtte samma gårdstomt nu och framdeles alldeles oklandrat behålla, och nu däruppå bekomma av oss Domkyrkans brev, vilket vi honom icke neka kan hälst emedan saken i sig själv rättvis är [...] Och är samma tomt här i Västerås belägen söder om Kyrkbacken, norr om Matthias Smed och Haghagården, med längd och bredd som här efter följer med gamla alnar. Nordantill vid Kyrkbacken åttio och en halv aln, östantill etthundraåtta och en halv aln, västantill nittioåtta alnar och tre kvarter, sönantill etthundratvå alnar och en halv. Protokollet är undertecknat av biskopen, domprosten samt borgmästare och rådman.*

Efter Johan guldsmeds och Margareta Salomonsdotters död erbjöd sterbhuset domkyrkan att köpa gården. Vid ett möte i domkapitlet den 14 februari 1659 kommenterades erbjudandet sålunda: *Johan guldsmeds gård bjudes till köp under domkyrka, där så vore att det gives billigt pris på honom, och betalning kunde gå på tid, frågas vad härutinnan skall göras? Svaras att en gata ärnat gå där igenom, såsom och vill höra stora expenser till att hålla gården vid makt. Sentens: Detta skall bero till vidare betänkande och lämnas i R^{di} Praesidis dispensation med syssloman.*

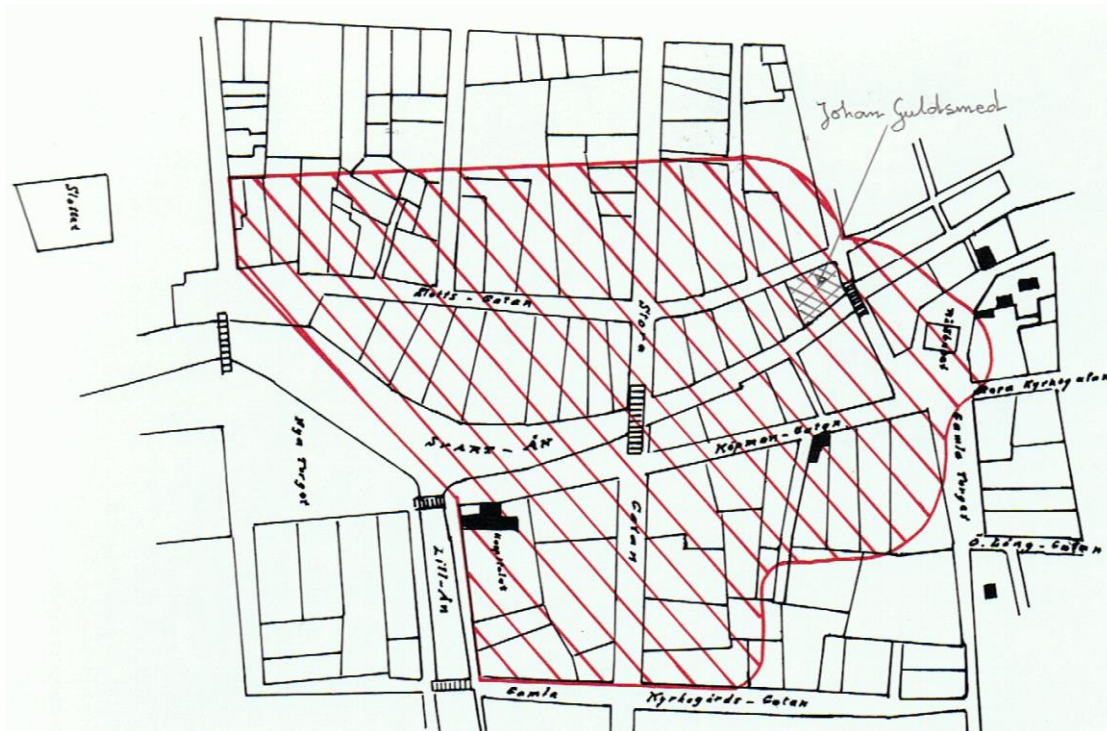
Skälet till att domkapitlet avböjde erbjudandet var främst att Västerås stad planerat att dra en gata genom tomten. Sedan hotet från gatan bortfallit erbjöd sig domkapitlet den 26 februari 1665 att köpa Decanegården för 2000 daler. Borgmästaren Arvid Gustafsson i Stockholm, som företrädde sina svågrar, menade i ett brev till biskop Olof Laurelius den 8 mars 1665 att priset var väl lågt då fastigheten värderats till 4000 daler och Arendt Grape var högst intresserad i gården. För att kunna avsluta köpet hade sterbhuset redan av Mäster Salomon Johanssons barn fått de gamla köpebrev. Att Salomons barn inte var involverade i affären torde ha berott på att Salomon som förtida arv fått överta den gamla Guldsmedsgården som ägts av Johan Lennartsson. Slutet blev att domkyrkans bud på 2000 daler accepterades och i ett brev den 22 april skriver rådman Johan Perssons arvingar Arvid Gustafsson, Michael Dubb, Jacob Grubb, Andreas Grubbe, Albrecht Barkmans änka Margareta Johansdotter för sig och de frånvarande svågrarna Arendt Grape i Kengis och Petter Johansson i Torneå på köpebrevet varigenom gården åter går ur släkten.

Guldsmedsgården

Johan Lennartsson köpte den 22 juni 1569 gården väster om ån näst söder Torgbron i hörnet. Längden i söder från Slottsgatan ned till ån var 52 alnar 2 kvarter, utmed Slottsgatan i väster 30 alnar 1 kvarter, norrut från hörnet och ned till ån 48 ½ alnar samt utmed ån 30 alnar 1 kvarter. Mest troligt eldhärjades gården vid den stora stadsbranden sommaren 1569 vilken

ledde till svåra påfrestningar för stadens ekonomi. Johan III medgav därför den 18 maj 1570 staden stora lättnader under 12 år - frihet från skatt och annan stadens tunga - mot skyldigheten att bygga stenhus. Möjligen var den frihet från stadens tunga Johan guldsmed beviljades 1582 en fortsättning av detta privilegium. Skattefriheten är troligen orsaken till att gården inte figurerar i skattelängder under Johan guldsmed och hustru Ingeborgs livstid.

När Johan Johansson guldsmed 1603 återkom till Västerås bosatte han sig i Guldsmedsgården där han övertog faderns verkstad. Revningslängden 1617 för västra kvarteret visar att Johan guldsmed där anlagt en kålgård med utsträckningen 21 alnar i norr, 34 i söder, 24 i väster och 25 i öster. Sedan han övertagit Decanegården blev sonen Salomon Johansson husbonde på Guldsmedsgården. Efter Salomons död 1663 var först sonen Johan och svärsonen Lorenz Böök innehavare av gården. Den 3 september 1668 drabbades Västerås vid tretiden på eftermiddagen av en förskräcklig vådeld som på 12 timmars rum then förnembste stadzens deel bortbrände. Rådhuset, stadens två förnämsta broar och över sextio av de bäst byggda och belägna gårdarna på båda sidor om ån från gamla Torget och till Lillån på den ena, och till Slottet på den andra sidan blev brända till stoft och aska. Branden hade börjat i en gård vid Storbron, fyra hus bortanför Guldsmedsgården, då pigan eldat för kraftigt under brännvinspannan så att gnistor genom rämnor i skorstensmuren tänt eld på taket varefter elden spridit sig. Efter branden 1668 blev Guldsmedsgården återbyggd och Johan Salomonsson var husbonde fram till sin död 1678 varefter änkan Catharina Caspersdotter förestod sterbhuset.

Figur 12. Karta visande utbredningen av vådelden 1659 och läget på Guldsmedsgården.

Efter det att dottern Margareta 1689 gift sig med handelsmannen Anders Svensson Westblad gjordes ett inventarium av Johan Salomonssons sterbhus varvid den självägande gårdstomten belägen västan om ån strax söder om Torgbron med därpå varande källare skattades till 300 daler. Hävderätten av en stor vret bestående av ett tunnland utsäde blev dock inte upptagen till värdering. Efter Anders Svenssons död 1719 värderades guldsmedstomten med hus till 2000 daler. Sonen Sven Westblad, från Anders Svenssons gifte med Margareta Johansdotter, fick i

sin arvslott på 4484 daler utöver lösöre och pengar bland annat 1/5 i den av morfadern tidigare ägda Guldsmedsgården, till ett värde av 400 daler, samt kålgården vid Glasgatan och Lilla vreten värderade till 60 respektive 120 daler.

Källor

Ernst Grape, Den Gamla Släkten Grape. Uppsala 1947.

Sture Torikka, Arendt Grape 1687-1987. 1986.

Olavo Laurelio, Likpredikan över Johan Johansson Guldsmed, Anno M DC LV.

Gunnar Ekström, Västerås stifts herdaminne I. Falun 1939 och 1949.

Karl Gabriel Leinberg, Åbo stifts herdaminne 1554-1660, 1903.

Kjell Kumlien, Västerås till 1600-talets början, Västerås genom tiderna II. Stockholm 1971.

Sven Olsson, Idealstad med förhinder. Västerås genom tiderna. Västerås 1985.

Sven Olsson, Burskap och makt. Västerås genom tiderna. Västerås 1988.

Gunnar Ekström, Äldre kyrksilver i Västerås stift, Rig, 1952.

Carin Thorsson, Västeråssilver, Läns museet Västerås, 1971.

Jakob Hammargren, Den liturgiska striden under konung Johan III, Uppsala, 1898.

Ragnar Ohlsson, Abraham Angermannus en biografisk studie, Lund, 1946.

Nils Östman, Stockholms Rådhus och Råd. Stockholm 1915.

Olof Grau, Beskrifning öfver Westmanland; Ny upplaga. Västerås 1904.

Joannes Baazius, Inventarium Ecclesiae Sveo-Gothorum, Continens Integram Historiam. Linköping 1642.

Västerås domkyrkoförsamlings dop-, vigsel- och dödböcker.

Stockholms storkyrkoförsamlings dop- och vigsel- och dödböcker.

Västerås domkapitels protokoll.

Landskapshandlingar Västmanland.

Landskapshandlingar Uppland.

Mantalslängder Stockholm, Torshälla, Västerås, Lindsberg.

Riksregistraturet.

Västerås och Stockholms rådhusrätters tänkeböcker och protokoll.

Rättelse och tillägg rörande Salomon Johansson Guldsmeds hustru och släkten Strachon

I skriften Clara Grapes anförvanter anges Salomon Johanssons Guldsmeds hustru vara Elisabeth Strachon. Uppgiften som erhöles av stadsarkivarien Sven Olsson i Västerås blev dock aldrig konfirmerad och är dessvärre felaktig. Olsson synes ha vilseletts av att Salomon Johansson Guldsmed och stadsfiskalen Henrik Strachon var svågrar.

Vid närmare studium av kyrkböckerna för Västerås Domkyrka finner man att Salomon Johansson gifte sig den 8 november 1635 med Elisabet Samuelsdotter. Hennes far Samuel Christoffersson Irestadiensis var stadsskrivare i Västerås 1614-1632 och därefter rådmann och tullnär för järntullarna fram till sin död 1639. Den 21 april 1663 begravdes *fordom Samuel stadsskrivares efterlätna änka samt ett litet barn Henrik Strachons dotter som varit hemma* [oläsligt stycke] *strax hölls*. Detta antyder att Samuel Christofferssons änka då bodde hos svärsonen.

Samuel Christofferssons mor Brita var dotter till Laurentius Olai som var kyrkoherde i Villberga. Hans bror Andreas Olai var kyrkoherde i Skellefteå. Britas förste make Per Hermansson från Kågeträsk var borgare i Enköping. Från det giftet finns inga uppgifter om barn. Brita Larsdotters andre make - fadern till stadsskrivaren - Christopher Stephani Bellinius var kyrkoherde i Irsta till sin död 1608. Hans bror Olaus Stephani Bellinius var biskop i Västerås. Brita Larsdotters tredje make rektorn för Arboga skola Magister Johannes Johanni Uhraeus - Herr Jöns - blev kyrkoherde i Irsta 1608 och begravdes den 1 november 1631. I det giftet föddes dotter Elisabeth. Johannes Uhraeus förvärvade i 1620-talets början en gård i Västerås.

Elisabeth Jönsdotter Uhraea gifte sig första gången med ryttmästaren Anders Alfastsson och andra gången med kaptenen Bengt Tyresson i Kumla. Elisabeth företrädde sterbhuset efter Herr Jöns och administrerade gården i Västerås då hon i mitten av 1650-talet invecklades i en tvist med Salomon Guldsmed och Henrik Strachon. Svågrarna motsatte sig att Elisabet Jönsdotter skulle sälja gården och hävdande att de genom sina svärmödrar hade arvsrätt i den. Skälet var att de ansåg att det i boet efter Herr Jöns ingått andelar från Herr Christoffer. Svågrarna synes dock ha gått tomhänta från processen.

På 1630-talet dyker uppgifter om medlemmar i släkten Strachon upp i Västerås. Alexander och Henrik Strachon synes ha varit bröder men deras ursprung är okänt. De tillhörde stadens högre skikt men kom under en stor del av 1600-talet att figurera i rättsprocesser som drevs på rådstugan i Västerås.

Alexander Strachons familj

Alexander Henriksson gifte sig den 8 januari 1632 med Brita dotter till befallningsmannen Carl Larsson och köpte 1637 svärfaderns stora gård i Västerås. Sonen Alexander döps den 30 november 1634, Henrik den 6 februari 1637, Margareta den sista januari 1639, Johan den 20 februari 1643 och Gabriel den 25 februari 1645. Gabriel begravs den 9 juli 1665 och uppges då vara 23 år. En otydlig anteckning i dopboken för 1638 upptar Jacob Strachon men något datum för dopet anges inte.

Faktorn Alexander Strachon begravs den 17 mars 1650 vid 45 års ålder. Änkan Brita ingick 1655 nytt gifte med rådmannen Jonas Frigel i Västerås. Sonen Alexander Strachon figurerar i

mitten av 1658 i en omfattande ärekränkingsprocess som drivs vid rådstugan i Västerås. Alexander beskylls för att ha spridit mycket nedsättande uppgifter om tullinspektör Erik Olssons änka men dyker inte upp till slutförhandlingarna då han uppges ha rest till Stockholm varifrån han synes ha tagit sig till Riga. I samband med en tvist 1673 mellan Jacob Strachon och styvfadern Jonas Fridel uppvisar Jacob ett intyg underskrivet den 16 juni 1664 av åtskilliga godemän angående omkostnader Jacob haft för sin broders begravning i Riga där han själv vistades i början av 1660-talet. Margareta Alexandersdotter Strachon gifte sig med Pehr Pålsson. En arvsskifteslängd av den 13 oktober 1659 visar att Rådman Frigels hustru efter sin dotter fått 35 lod silver och diverse artiklar.

Jacob Strachon har 1666 återvänt till Västerås och blir en flitig gäst i domboken. Han köper 1666 vretar och kålgårdar av Salomon Johansson Guldsmeds arvingar och får 1667 fastebrev på ägor vid Smedjegatan. Den 15 maj 1669 meddelade borgmästaren Carl Printz att landshövdingen rekommenderat Jacob Strachon till den lediga kassörstjänsten i Västerås. Jacob nekades först tjänsten på grund av påstått dålig handstil, men visade då upp ett intyg från översten Jacob Stahl att han varit kompaniskrivare i Livländska artilleriet i 5 år. Armens rullor upptar också Jacob Strachon 1660 som skrivare i 1:a kompaniet på Riga slott under Jacob Stahl identisk med Jacob Stahl von Holstein som fram till 1674 skrev sitt namn Stahl. Innan Jacob Strachon kunde tillsättas krävde dock rådhusrätten att han presenterade borgensmän. Den 19 juni 1669 inlevererade Jacob en kausionskrift underskriven av Thomas Olofsson och Lars Olofsson samt Erik Eriksson i Kinstad och utnämns till stadskassör. Han lämnade kassörstjänsten 1671 och utnämndes till stadsfiskal. Han kom därefter att driva ett antal processer bland annat mot styvfadern Jonas Frigel som inte slutfört arvskiftet efter fadern.

Henrik Strachon d.y. begravs den 16 april 1679 och uppges då vara 45 år. Hans hustru Karin Andersdotter begravs den 6 augusti 1681 vid en ålder av 46 år. Rådhusrätten beviljade den 30 augusti 1683 fiskalen Jacob Strachons bördebrev för sonen Alexander. Möjligen avsågs den Alexander Strachon i Stockholm vars dotter Beata döps den 7 september 1681. Den 15 mars 1684 beviljade rådhusrätten 30 daler till Jacob Strachons begravning för dess fattigdoms skull. Han begravdes den 20 mars 1684 vid en ålder av 73 år enligt begravningsboken. Flertalet av de åldersuppgifter som anges i begravningsboken för Västerås har dock visat sig vara felaktiga.

Henrik Strachon den äldres familj

Henrik Strachon d.ä. möter vi första gången då han den 16 februari 1638 dömdes till 40 mark i böter för att ha *besovit* Peder Bergs piga Margareta. Resultatet av mesalliansen synes ha blivit Henrik Strachons oäkta barn Henrik som döptes den 14 december 1637. Henrik Strachon var då rådmannen Peder Bergs tjänare. Henrik gifte sig den 5 januari 1640 med Peder Bergs dotter Anna. Den 14 december begravs Henrik Strachons barn som synes ha varit den oäkta sonen. Dottern Anna döps den 22 maj 1641 och Margareta den 15 juni 1643. Henriks hustru Anna Persdotter begravs den 9 april 1645. Den 5 december 1646 ingår Henrik ett nytt gifte med Anna Samuelsdotter. Sonen Alexander döps den 14 december 1647, Samuel den 23 september 1650, Henrik den 25 juli 1653 och Petter den 16 oktober 1655. Sonen Henrik begravs den 29 juni 1660 vid en ålder av 6 år.

Henrik Strachon tvingas 1659 att sälja sin gård på Malmen till borgmästaren Daniel Kempe som för 300 daler sålde den vidare till staden. Enligt Sven Olsson hjälpte därefter Salomon Guldsmed och hans syster Brita den inflytelserika stockholmsrådmannen Johan Perssons änka

den utarmade svågern Henrik Strachon att få tillbringa några åldringsår i Jakob Perssons gård. Henrik Strachon begravdes den 18 april 1667 vid en ålder av 63 år. Änkan Anna Samuelsdotter sålde på 1660-talet delar av den mark fadern Samuel Christoffersson 1617 köpt av Nils Ulfsson på Smedjegata. Anna begravdes den 4 december 1684 vid en i begravningsboken felaktigt angiven ålder av 56 år.

Källor

Västerås Domkyrkas dop, vigsel och begravningsböcker.

Mantalslängder för Västerås.

Västerås rådhusrätts protokoll

Sven Olsson, Idealstad med förhinder. Västerås genom tiderna. Västerås 1985.

Sven Olsson, Burskap och makt. Västerås genom tiderna. Västerås 1988.

Brevväxling med Sven Olsson 1990